

K vybraným aspektom Vlastného životopisu Jána Francisciho

LENKA SZENTESIOVÁ, Katedra slovenskej literatúry a literárnej vedy, FiF UK, Bratislava

SZENTESIOVÁ, L. On the selected aspects of Ján Francisci's autobiography. SLOVENSKÁ LITERATÚRA 58, 2011, No 6, p. 522 – 537.

The aim of study is to analyse essential poetological aspect of Ján Francisci's autobiography. Already published source materials and narratological and historiographical secondary literature were used in the process of composing the study. It is mainly focused on problem of vague genre status of the text in which structure autobiographical and historiographical narrative strategies are alternating. The most substantial issue is the transformation process of historiographical techniques into the text with autographical frameworks and the technique of modification of historiographical perspective into subjective (autobiographical) form in this type of texts. Interpretations which explain subject matter and topic of this text result from the problem mentioned above. The second substantial problem is subjects capturing and its role in the text since it is one of the crucial categories with respect to genre. According to analyses mentioned in the study the subject captured in *Vlastný životopis (My Autobiography)* appears peripheral, depsychologized, without adequate individual attributes and thus as a subject without a concept of autonomous identity. Peripheral status of subject in Francisci's *Autobiography* is closely related to predominant historical and social context which represents main story line of thinking. Considering this fact we would like to imply the question whether the structure of the text is not closer to memoirs than to autobiography. Besides these the study touches upon a category of narrator, his competency and position in relation to the reader.

Key words: autobiography, historiography, authorial subject

Obdobie dynamických spoločenských zmien 19. storočia predstavovalo priaznivú platformu na aktivizáciu osobností (či priamo skupín) presadzujúcich národné záujmy minoritných etník. Táto situácia prirodzene zasiahla aj slovenský kontext.

Generačne najvýraznejším hnutím ovplyvňujúcim smerovanie emancipácie slovenského národa bola skupina študentov bratislavského evanjelického lýcea, ktorej jazykové, kultúrne a nacionálne aktivity vrcholila (aj zásluhou bezprostredných historických okolností) v štyridsiatych rokoch 19. storočia.

Do tejto generačne ohraničenej society národne orientovaných osobností patril aj Ján Francisci. Býva vnímaný ako jeden z vedúcich predstaviteľov romantického okruhu, čo zrejme súvisí s tým, že priamo participoval (takmer) na všetkých dôležitých udalos-

tiach súdobého nacionálneho života. Bol predovšetkým politik, organizátor a koordinátor národných aktivít, teda jeho nacionálne vedomie vychádzalo z praktických podnetov a skúseností. Napriek tomu, že sa príležitostne venoval aj literárnej tvorbe, jeho práce nemajú výraznú umeleckú hodnotu, nedosahujú literárne kvality jeho „nadanejších“ súčasníkov. Nemožno im však uprieť informačnú hodnotu, sú predovšetkým zdrojom súvislostí a faktov dôležitých nielen pre nacionálny, ale aj politický a spoločenský diskurz 19. storočia. Dokumentárny charakter má najmä memoárová časť jeho diela, do ktorej okrem autobiografického *Vlastného životopisu* zaradíme aj *Črty z doby moysesovskej*.

Význam Francisciho memoárovej tvorby sa zakladá predovšetkým na precíznom vykreslení slovenského nacionálneho kontextu, ktorý sa najvýraznejšie aktivizoval práve počas jeho života. Vo *Vlastnom životopise* sa tento nadosobný dokumentárny rámec obohacuje o individuálny rozmer životnej reflexie, o udalosti a motívy, ktoré formovali jeho postoje a hodnoty a vytvárali jeho osobnostný profil. Prelínanie, či skôr konflikt týchto dvoch základných rovín vytvára z tohto textu veľmi špecifický typ memoárovej prózy.

Francisci písal *Vlastný životopis* v deväťdesiatych rokoch 19. storočia, presnejšie od roku 1892. Po jeho smrti bol Škultétym z pôvodne rukopisnej podoby prepracovaný a vychádzal na pokračovanie v *Slovenských pohľadoch* v priebehu rokov 1909 – 1910. Z autorovho osobnostného postoja, ako aj z naratívnej stratégie textu je zjavné, že bol koncipovaný predovšetkým so zámerom podať podľa možnosti najpresnejší a najvierohodnejší obraz tej časti života, ktorá najviac ovplyvnila autorove osobnostné smerovanie, a zároveň (v širšom kontexte) paralelne reflektovať súdobý spoločenský a politický diskurz. Šírkou a koncepcnosťou spoločenskej reflexie spadá Francisciho text do korpusu memoárovej tvorby príslušníkov romantickej generácie, za dielami ktorej (ako poznamenal Albín Bagin) „stojí túžba podať osobné svedectvo o dejoch a dejinnom pohybe, v ktorom sa formoval novodobý slovenský národ“.¹

Táto intencia je vo *Vlastnom životopise* akcentovaná vo všetkých jeho koncepcných liniách, otázkou však zostáva, prečo Francisci nelogicky ohraničil „dejinný pohyb“ rokom 1852 a nepokračoval v ňom plynule až po fázu jeho prirodzeného vyústenia v šesťdesiatych rokoch.² Z hľadiska osobnej skúsenosti mal práve on najlepšie predpoklady na kontinuálnejšiu spoločenskú reflexiu v takom zmysle, ako ju Bagin vymedzuje, keďže počas svojho pozoruhodne dlhého života mal možnosť odpozorovať formovanie slovenskej nacionálno-politickej platformy v celej jej rozporupnej kontinuite.

Z typologického hľadiska *Vlastný životopis* osciluje na hranici medzi subjektívnou výpoveďou o živote jednotlivca a historiografickým svedectvom radikalizovaného zápasu za nacionálne a politické slobody. V tejto súvislosti je dôležité poznamenať, že nevyrovnanosť osobnej a nadosobnej zložky výpovede, autobiografický rámec Francisciho textu do značnej miery problematizuje. Redukcia subjektívnej životnej reflexie v prospech vecného dokumentárneho vyobrazenia spoločenských procesov zároveň predurčuje jeho poetologický charakter a zaraduje ho do súboru textov, ktoré „nahrádzajú závislosť

¹ BAGIN, Albín: Memoárová próza Jána Francisciho. In: AMBRUŠ, J. (ed.): *Literárne postavy Gemera 3. Janko Francisci-Rimavský*. Martin : Osveta, 1980, s. 138.

² Túto etapu síce Francisci spracováva v *Črtách z doby moysesovskej*, avšak už z inej ako čisto autobiografickej perspektívy.

na mýtu, závislosti na realite“.³ Takýto typ koncepcie však netreba v zhode s Baginovým tvrdením vnímať výlučne v intenciách nacionálneho odkazu budúcim generáciám, keďže je aj vyjadrením individuálnych osudov autora.

Francisciho život bol poznamenaný mnohými dramatickými okolnosťami, preto je prirodzené, že ich do svojich memoárov zahrnul. Z hľadiska výpovednej hodnoty textu navyše nie je rozhodujúca samotná prítomnosť spoločenskej roviny, ale skôr spôsob jej literárneho stvárnenia v rámci (auto)biografického žánru. Ako diskutabilné možno preto vnímať Baginovo zdôvodnenie nadosobnej funkcie Francisciho memoárov, ktorá podľa neho spočívala v snahe „poskytnúť národnému spoločenstvu mravnú oporu v čase, keď slovenský život prechádzal obdobím stagnácie a krízy“.⁴ Takéto tvrdenie nemá explicitnú oporu v texte *životopisu* a nemožno ho prejedukovať ani z autorových tvrdení.

Ak by Francisci naozaj pociťoval potrebu morálnej aktivizácie nasledovníkov, koncipoval by memoáre výrazne persuzívnejším spôsobom, čo však neurobil. Práve naopak, charakter interpretácie udalostí vo *Vlastnom životopise* poukazuje na racionálny pragmatizmus, ktorého výsledkom je prostá reprodukcia skutočnosti, bez prípadných vedľajších zámerov.

Ako už vyplynulo z typologického zaradenia, základným koncepčným atribútom *Vlastného životopisu* je snaha o dokumentárne zachytenie vývinu slovenského nacionálneho prostredia, v ktorom sa Francisci pohyboval, a ktoré bolo v čase jeho života ovplyvňované vonkajšími historickými okolnosťami viac než inokedy. Tento zreteľ ovplyvnil nielen to, ako autor vníma a interpretuje svoj životný priestor a kontext, ale súčasne sformoval aj špecifický koncept naratívnej identity, ktorá nie celkom korešponduje s tradičným žánrovým vymedzením autobiografického písania.

Bez ohľadu na prípadné „singulárne parametre“ autobiografického písania, Francisci v *Životopise* nereflektuje svoje prežívanie autenticky, na báze introspekcie, ale vytvára jeho vonkajškovú, povrchovú rovinu, koncipuje modelový portrét jednotlivca, ktorý nevystupuje autonómne sám za seba, ale presadzuje sa najmä pôsobením v kontexte. V centre jeho autobiografickej výpovede teda nestojí individuálny autorský subjekt reflektujúci svoju životnú skúsenosť, ale skôr faktory a okolnosti, ktoré túto skúsenosť determinujú. Prevažá reflexie životných okolností, na úkor vyobrazenia individuality zároveň akcentuje nadosobnú (vo Francisciho prípade historiografickú) tendenciu výpovede. Ak charakterizujeme autobiografiu ako „text, v němž autor stavia seba do pozice subjektu, jemuž usiluje porozumieť“,⁵ potom vo *Vlastnom životopise* týmto subjektom nie je jednotlivec, ale spoločnosť, doba, národ. Individuálny autorský subjekt je vo Francisciho memoároch zámerne vysúvaný na okraj reflexívneho poľa textu. Z tejto pozície napokon svoje životné osudy neprezentuje ako skutočnosť „prežitú“ (v zmysle vnútorného stotožnenia sa s ňou), ale skôr ako „zažitú“ (teda ako fakt hodný zaznamenania). V súlade s tým udalosti a deje svojho života interpretuje z pozície pozorovateľa snažiaceho sa o objekti-

³ SCHOLES, Robert – KELLOG, Robert: *Povaha vyprávění*. Brno : Host, 2002, s. 17.

⁴ BAGIN, Albín: Memoárová próza Jána Francisciho. In: AMBRUŠ, J. (ed.): *Literárne postavy Gemera 3. Janko Francisci-Rimavský*. Martin : Osveta, 1980, s. 138.

⁵ De MAN, Paul, cit. podľa BÍLEK, Peter Antonín: Možnosti „Já“: Autenticita, autobiografie, autorský obraz. In: *Tvar*, roč. 7, 1996, č. 14, s. 9.

vizáciu prežívanej reality. A keďže ide predovšetkým o realitu historickú, autobiografia (alebo aspoň jej centrálna dejová línia) sa v texte prelína s historiografiou.

Ak však chceme uvažovať o historiografických rámcoch *Vlastného životopisu*, musíme si ujasniť, akým spôsobom autor vníma a interpretuje historickú skutočnosť ako takú, a ako sa jeho chápanie historiografie premieta do jej literárneho vyjadrenia. Historiografický prvok Francisciho textu totiž možno vnímať v dvoch základných rovinách: užšie ako základnú tematickú a obsahovú zložku diela, širšie ako spôsob interpretácie historických súvislostí. Práve ten sa v priebehu textu môže javiť ako problematický, napriek deklarovanej objektivite v ňom totiž možno nájsť náznaky tendenčnosti.

Prvou etapou Francisciho života, pri ktorej môžeme uvažovať o dominancii historiografického prístupu k skutočnosti, je obdobie jeho štúdia na bratislavskom evanjelickej škole, počas ktorého sa dostal do kontaktu (a priamej spolupráce) s predstaviteľmi romantického hnutia a začlenil sa do nacionálneho myšlienkového okruhu. V tejto súvislosti je vhodné ozrejmiť si interpretačnú metódu, ktorú na toto životné obdobie aplikuje, keďže nejde o transparentnú dokumentárnu retrospektívu, ale skôr o pohľad, ktorý by sme mohli charakterizovať ako „sledovanie kontinuity idey v čase“. Napriek tomu, že prednostný aspekt jeho reflexie spočíva vo faktografickej enumerácii udalostí, ktoré sa počas jeho štúdia na škole odohrali, jeho reflexia sleduje aj vývin koncepcie slovanstva, presnejšie „inštitucionalizovaného slovanstva“. Priama skúsenosť s národoveckým prostredím totiž výrazne ovplyvnila Francisciho interpretačnú optiku a spôsobila, že sa v jeho náhľadoch čoraz badateľnejšie presadzuje nacionálne hľadisko, z pozície ktorého reflektuje svoj bezprostredný životný priestor, ale aj spoločnosť ako celok. V priestore interpretácie bratislavských rokov tak dochádza k prelínaniu ideologickej, biografickej a historiografickej perspektívy, pričom dominantný je práve ideologický rozmer. Ako príklad takéhoto postupu možno uviesť spôsob, akým Francisci charakterizuje dobový zástoj lyceálneho Ústavu slovenského, ktorý pod pedagogickým patronátom Ľudovíta Štúra združoval okruh nacionálne orientovaných slovenských študentov, a ktorého aktívnym členom bol aj on sám. Ústav reprezentoval dobovo vyspelú ideologickú platformu a jeho prestížny status v kontexte formujúceho sa národného hnutia bol rozhodujúcim impulzom jeho odchodu z levočského lycea, na ktorom dovtedy študoval, na bratislavské. „Zo všetkého toho, čo som o slovenskom Ústave v Prešporku počul, s akousi pevnou istotou predpokladal som, že v názoroch na svet fyzický i duchovný, môj úzky obzor sa rozšíri (...), že moja vzbudivšia sa láska k svojmu slovenskému národu a Slovanstvu nájde tam ohnište (...).“⁶ Nie je snáď potrebné dodať, že ním vyslovený predpoklad sa v plnej miere naplnil. Aby podporil svoje inštitucionálne chápanie myšlienky existencie Ústavu, zasaďuje jeho fungovanie do široko koncipovaných historických rámcov, pričom jeho založenie vníma ako dôsledok prirodzeného procesu konštitúcie kultúrneho a inštitucionálneho zázemia slovenského etnika. „Avšak, keďže pre národ slovenský takú epochálnu a môžem povedať providenciálnu úlohu pripisujem slovenskému Ústavu v Prešporku, prednesiem v krátkych r'ahoch čím bol, kedy a ako povstal slovenský Ústav v Prešporku. Je to moja obyčaj, že udalosti, deje, predmety a osoby, ktoré držím za podstatné v našom

⁶ FRANCISCI, Ján: *Vlastný životopis. Črty z doby moysesovskej*. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1956, s. 82.

slovenskom národnom živote, keď by sa zdalo i zbytočným, veľmi rád pripomínam, aby nevymizli z pamäti prítomnosti a budúcnosti.“⁷

Francisciho vnímanie pôsobnosti Ústavu v súdobom spoločenskom rámci býva považované za nadnesené a neprimerané, hyperbolizujúce reálnu skutočnosť, keďže v čase svojho fungovania bol „iba“ študentským spolkom s ohraničeným priestorom pôsobnosti, bol „inštitúciou lokálneho charakteru, fungujúcou na princípe face-to-face“.⁸ To, že túto skutočnosť obchádza, je len dôkazom, akú dôležitú, priam smerodajnú úlohu pripisoval prostrediu, ktoré ho obklopovalo. V snahe poukázať na kontinuitu historickej a kultúrnej tradície slovenského prostredia, uvádza svoju školskú retrospektívu rozsiahlou, náučne koncipovanou pasážou, približujúcou dejinný vývin dvoch konfesionálnych vetiev slovenského národovectva, ktorá v prípade evanjelického prostredia vrcholí práve v činnosti študentských spolkov. Táto interpretačná optika zároveň predstavuje jeden zo spôsobov, akým (v medziach autobiografického žánru) dochádza k spomínanému historickému presahu výpovede. Napriek tomu v tomto bode už môžeme pozorovať istú nevyhranenú, dvojnásobnú autorskú optiku, keďže dochádza k jej prehĺbeniu o subjektívny, individuálny rozmer. Text sa tak rozčleňuje na dve roviny: individuálnu a spoločenskú. Napriek pokusom o subjektívizáciu výpovede v ňom však prevažuje zámer interpretovať udalosti vecne, s objektívnym odstupom.

Jadrom tejto dokumentaristickej perspektívy je predovšetkým Ústav vo svojom inštitucionálnom vymedzení, Francisci tu pokračuje v rozvíjaní motívu jeho činnosti, približuje jeho komplikované organizačnú štruktúru, analyzuje jednotlivé zasadnutia predstavenstva a vracia sa aj k jeho pedagogickej pôsobnosti, osobitne v spojitosti so Štúrom. Jeho reflexia má veľmi metodický charakter, badateľná je najmä snaha o čo najkomplexnejší pohľad a hodnovernosť prezentovaných informácií, čo sa prejavuje priamou chronologickou nadväznosťou sprostredkovaných faktov a početnými odkazmi na dobové dokumenty a literárne zdroje. (Z použitých dobových dokumentov spomeňme aspoň Štúrova *Saustavu Austavu Slovenského v Břetislavě*, predstavujúcu súhrn organizačných pravidiel fungovania študentskej samosprávy, či napríklad zbierku národných povestí, rozprávok a porekadiel *Prostonárodní zábavník*, ktorú s pomocou priateľov zostavil samotný Francisci.)

Precíznosť a koncepčnosť, s akou autor vytvára poznatkovú bázu textu, poukazuje na jeho zámer, poskytnúť v rámci autobiografie vierohodný informačný zdroj o činnosti štúrovskej skupiny, ktorý mal slúžiť generáciám jej nasledovníkov. Napriek snahe o čo najväčšiu objektívnosť podania, však v jeho hodnotení činnosti Ústavu badať determináciu hegelovskou filozofiou, čo bol však dôsledok vplyvu prostredia, ktoré vytváralo jeho nacionálne zázemie. Táto interpretačná optika sa prejavuje napríklad v jeho charakteristike Štúrových prednášok. „*Takýmito vysvetlivkami a vývodmi bol každý mysliaci a cítiaci poslucháč uvedený do extázy za svoj národ a za Slovanstvo, lebo videl, že Slovanstvo a Slovenstvo zahynúť nesmú, ale vyvinovať a rozvinúť sa musia neomylnou potrebnosťou historického vývinu človečenstva za uskutočniteľa a nositeľa zvrchovanej úlohy človečenstva.*“⁹

⁷ Tamže.

⁸ PICHLER, Tibor: *Národovci a občania*. O slovenskom politickom myslení v 19. storočí. Bratislava : VEDA, 1998, s. 111.

⁹ FRANCISCI, Ján: *Vlastný životopis. Črty z doby moysesovskej*. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1956, s. 100.

Francisciho spätný pohľad na bratislavské obdobie života nemá len statickú podobu faktografického zaznamenávania stavu vecí, ale vyobrazuje aj vnútornú dynamiku študentského spolunažívania, množstvo udalostí a aktivít, na ktorých sa osobne zúčastnil. Väčšina z nich mala skupinový charakter – prechádzky, divadelné predstavenia, výlety a p. Motív školského koloritu má v texte podobu kratších (úsmevných) epizód, ktoré svojou beletrizovanosťou čiastočne narúšajú neosobný historiografický koncept spomienok a dávajú im odľahčenejší rozmer.

Je zaujímavé, že hoci zaznamenáva aj negatívne spoločenské dôsledky fungovania Ústavu, udalosti spojené s jeho zákazom, Štúrovou osobnou perzekúciou a odchodom študentov do Levoče, ani túto dramatickú situáciu (ktorej bol bezprostredným účastníkom) priamo nehodnotí, ani neanalyzuje, opäť u neho prevažuje snaha o dokumentárnu objektivitu sprostredkovaných informácií, čo spôsobuje, že charakter jeho reflexie je miestami až administratívny. Problematizáciu Štúrovej pozície na lýceu odvodzuje z vyhrotených dobových pomerov, chápe ju ako logický dôsledok súdobého politického vývoja. Napriek tomu, že sám bol účastný konventného vyšetrovania, ktoré viedlo k zákazu činnosti Ústavu, z pozície očitého svedka si od opisovaných udalostí zachováva objektívny odstup a aj jeho priznanie vlastnej účasti preto vyznieva skôr ako gesto nacionálnej spolupatričnosti voči skupine, a nie ako prejav osobného presvedčenia.

Identifikovať v dokumentárnej faktografickosti reflexie bratislavského obdobia osobný rozmer výpovede, ktorý by naznačoval líniu individuálneho prežívania a konštituoval tak Francisciho autobiografický subjekt, môže byť z viacerých dôvodov problematické. Napriek tomu, že vo svojich spomienkach naznačuje viacero osobných zážitkov a skúseností, ktoré majú posilniť subjektívny rozmer výpovede, jeho vedomie vlastnej identity nevychádza zvnútra, ale je determinované skupinovým charakterom školského prostredia, kolektívnym rámcom prežívanej skúsenosti.

V súlade s touto autorskou optikou náznaky subjektivity väčšinou vyplývajú z okolnostného kontextu, keďže ich zámerne nevysúva do popredia. Osobný rozmer reflexie je aj preto vyjadrený predovšetkým nepriamo, v opisoch prostredí, priateľov, spolužiakov, sústredí sa teda zväčša mimo kategórie autorského subjektu.

Paradoxne, najosobnejšie vyznieva Francisci v epizodických pasážach, ktoré včleňuje medzi faktografické časti. Tieto epizódy sa vyznačujú situačnou ohraničenosťou a prejavuje sa v nich autorova vnímavosť a špecifický zmysel pre humor, hraničiaci až so sebaíroniou. Tak vyznieva napríklad jeho opis stretnutia s Annou Jurkovičovou, ku ktorej istý čas prechovával neopätovanú náklonnosť. „*Avšak uznával som vždycky, (...) že známosť s Annou Jurkovičovou a živé rozpomienky na ňu boli ochrancom mojím pred pomýlením sa a poblúdením na zvodných cestách života, čomu zase privlastňujem tú milosť, že som si udržal, (...) obstojnú bodrosť tela i ducha.*“¹⁰

Je pozoruhodné, že hoci Francisci vo svojich spomienkach vyznieva ako osobnosť nanajvýš racionálna až pragmatická, nereflektujúca príliš vlastné vnútorné prežívanie, motív neopätovaného citu sa v jeho memorabíliách objavuje viackrát (medzi iným aj v korešpondencii) a takmer vždy má podobu lamentácie nad premrhanou príležitosťou.

¹⁰ FRANCISCI, Ján: *Vlastný životopis. Črty z doby moysesovskej*. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1956, s. 108.

Ak sme v bratislavskom období *Vlastného životopisu* charakterizovali ako dominujúci aspekt vývin myšlienkovvej a inštitucionálnej platformy slovanstva, potom etapa Francisciho revolučných aktivít a pôsobenia v dobrovoľníckom zbore predstavuje tak povediac „preklopenie“ teoretického konceptu nacionality do problematickej dobovej praxe. V bratislavskom prostredí ukotvená nacionálna koncepcia stráca pod vplyvom revolučných udalostí abstraktný a deskriptívny charakter a stáva sa súčasťou dynamického procesu emancipácie minoritných etník, na ktorý bolo potrebné aktívne reagovať.

Práve proces a priebeh tejto emancipačnej „reakcie“, predstavuje druhý dôležitý historiografický moment, ktorý sa Francisci snaží v spomienkach zachytiť a ktorého reflexiu možno vnímať aj ako pokračovanie jeho dejinného svedectva. Reflexia v tomto prípade znamená predovšetkým prehodnotenie dovtedajšej historiografickej koncepcie.

Tak ako sa pod vplyvom okolností mení sociologické a historické chápanie kategórie národa v spoločenskom vedomí, prehodnocuje sa aj vo Francisciho spomienkach. Nacionalitu začína ohraničovať už nielen kultúrne a jazykovo, ale aj politicky a legislatívne. V závere svojich porevolučných reflexií sa napokon definitívne prepracúva od kategórie národnosti v jej etnickom vymedzení, k definícii národa ako politického a štátoprávneho subjektu. Širšie historické rámce a zmena vnímania nacionálnych kategórií ale nie sú jediným diferenciativným prvkom, ktorý odlišuje charakter reflexie revolučných rokov od predchádzajúcej časti memoárov.

V porovnaní s bratislavským obdobím sa dostáva výraznejšie do popredia Francisciho praktická skúsenosť s nacionálnym prostredím, reprezentovaná najmä jeho účinkovaním v Janečkovom dobrovoľníckom oddiele. Táto skúsenosť navyše nemá podobu pasívneho prijímania poznatkov, ako ju prezentoval v reflexii bratislavských rokov, ale prejavuje sa jeho osobnou, aktívnou participáciou na prebiehajúcich udalostiach. Revolučné roky skutočne boli tou etapou Francisciho života, kedy sa začal výraznejšie presadzovať a vytvárať si priestor vlastných aktivít. Tento jeho aktivizačný postoj možno vnímať aj ako zosobnenie aktuálnej spoločenskej situácie, na ktorú reagovalo aj slovenské politické prostredie: „Napriek poznaniu nedostatkov slovenského národného hnutia, ktoré bolo prakticky len vo svojich počiatkoch zamerané na drobnú prácu a pokojný rast, by zjavne bolo bývalo neodpušiteľné nechopiť sa príležitosti, očividne takej priaznivej a nezískať jedným razom všetko.“¹¹ Logiku „chopenia sa príležitosti chvíle“ využil aj Francisci a revolučné udalosti pochopil ako výzvu na preukázanie svojich osobných schopností. Organizovanie ozbrojených oddielov, účasť v dobrovoľníckom vojsku, a napokon aj jeho funkcia kapitána Janečkovho oddielu, to všetko boli udalosti, ktoré preverili jeho organizačné schopnosti a potvrdili jeho pozíciu v prostredí slovenského národovectva. Tento fakt prirodzene reflektuje aj vo *Vlastnom životopise*. Nie je to však reflexia introspektívna ani emocionálna, nazeraná z pozície nacionálneho pátosu a nie je ani natoľko ideologická, ako by sme možno očakávali. Ide v nej predovšetkým o realistické, ba priamo kritické zdôvodnenie (ne)možnosti presadenia slovenských nacionálnych a politických nárokov, ktoré boli v ostrom rozpore s aktuálnymi mocenskými záujmami monarchie.

¹¹ PICHLER, Tibor: *Národovci a občania*. O slovenskom politickom myslení v 19. storočí. Bratislava : VEDA, 1998, s. 111.

Treba preto zdôrazniť, že bez ohľadu na dosah Francisciho osobnej skúsenosti s revolučným prostredím, prioritou jeho reflexie naďalej ostáva koncept nacionálnej historiografie. Ak by sme chceli jeho interpretačný postup charakterizovať, mohli by sme povedať, že ide o postupné presadzovanie autentickej skúsenosti, ktorá však nie je nazeraná individuálne, ale kontextovo, je integrovanou súčasťou historických udalostí. Tento interpretačný koncept sa odzrkadlil aj v spôsobe, akým Francisci toto obdobie svojho života rámcuje. Podobne ako v prípade pôsobnosti Ústavu slovanského začína svoje rozprávanie rozsiahlym historickým exkurzom, zachytávajúcím kľúčové dobové medzníky, ktoré predznamovali nástup revolučných udalostí v monarchii.

Tento exkurz mu následne poskytuje východisko k charakteristike politických aktivít slovenských nacionálnych kruhov: „*Na slovenských stranách prvé také zhromaždenie ľudu, mnohopočetné, vydržovalo sa už 28. marca v Liptovskom Sv. Mikuláši, v stoličnom dome. Na tom zhromaždení (...) vystúpil Michal Hodža (...) a Ludovít Klein prečítal prvý ohlas a prvú žiadosť Slovákov.*“¹² Vykreslením prebiehajúcich udalostí vytvára komplexný rámec aktivít predstaviteľov národa a jeho pohľad sa opäť opiera o vecnosť faktov, sprostredkovanosť informácií a metodickú postupnosť, teda prvky akcentujúce dokumentárny charakter výpovede a jej historiografický účel.

Takto koncipovanú národnú historiografiu kontinuálne prepája s udalosťami širšieho slovanského kontextu a približuje celý konfrontačný proces politického sebaurčenia slovanského geografického priestoru, upozorňujúc pritom aj na súvislosti zahraničnej politiky, na ktoré slovenská politická reprezentácia nemala priamy dosah. „*Srbi, bývajúcí v Báčke a Banáte a v Srijeme držali dňa 13. mája 1848 v Karlovciach národné zhromaždenie, na ktorom uzavreli brániť svoju cirkevnú a národnú autonómiu, prosiť o ochranu kráľa a osvedčiť mu svoju oddanosť. (...) Vo Viedni ustrojili sa pomery zo dňa na deň hrozivejšie, takže Metternich za dobré uznal z kancelárstva sa poďakovať, ba i samú Viedeň naponáhle opustiť.*“¹³ Interpretáciou udalostí demonštruje zároveň aj svoje osobné politické preferencie. Jeho pohľad na historické súvislosti je nielen nacionálny, ale (najmä v ex post hodnotení revolučných udalostí) aj nacionalistický. K takejto modifikácii historickej perspektívy u neho dochádza aj preto, že „národné cítenie vyvoláva svoje vlastné zdôvodnenia reality, nie naopak“.¹⁴

Nacionalizmus vo Francisciho ponímaní však nemá militantnú podobu etnickej neznášanlivosti (ako je to napríklad u Štefanoviča), je skôr umiernenějšíeho, racionálnejšieho charakteru. Postoj a pozíciu slovanského národného hnutia v revolučných rokoch vníma v súčinnosti so štúrovským hnutím ako obrannú reakciu na stupňujúci sa maďarský antagonizmus, no jeho interpretácia problému spolužitia národov je takpovediac diachrónna, vychádza z historických reálií, a napriek príkrým porevolučným hodnoteniam, jeho postoje nie sú podmienené výlučne emocionálnosťou, takže ho nemožno považovať za zaujatého či jednostranného. Historiografia v jeho chápaní je „len“ svedectvom o udalostiach tak, ako sa stali, preto ak je východisko jeho reflexie nacionálne, je to najmä dôsled-

¹² FRANCISCI, Ján: *Vlastný životopis. Črty z doby moysesovskej*. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1956, s. 147 – 148.

¹³ Tamže, s. 153 – 154.

¹⁴ VEYNE, Paul: *Ako písať o dejinách*. Bratislava : Chronos, 1998, s. 50.

dok doby a jej politických paradoxov. To koniec-koncov odzrkadľuje aj jeho historická retrospektíva slovensko-maďarských vzťahov: „*Ja to dokázať neviem, ale za viac ako pravdepodobné držím, že (...) Slováci a Maďari boli úplne rovnoprávni a nad iných najoprávnenejší (...) medzi Slováckmi a Maďarmi ani podľa histórie, ani podľa Corpus juris žiadnej roztržky a rozpore, ani nepriateľského deja nebolo. Nebolo ani žiadneho zákerného ustanovenia, ktoré by malo chrániť Slovákov proti Maďarom a naopak.*“¹⁵

Úvodnú časť reprodukcie historických faktov Francisci postupne prepája s líniou osobných zážitkov, tá však naďalej predstavuje len ilustratívne doplnenie spoločenského kontextu. Prejavuje sa to napríklad v opise jeho internovania a následného oslobodenia z plešivského väzenia: „*Avšak zdá sa mi, že nie takéto vplyvy, ale prehratá bitka Maďarov proti Jelačićovi 30. októbra pri Schwechate primäli náhly súd a Szentiványiho k prenese- niu pravoty náhleho súdu na riadnu sedriu, lebo som počul pozdejšie, že náhly súd už vyniesol výrok pre mňa a Daxnera na smrť.*“¹⁶

Aktivizačná fáza Francisciho revolučného pôsobenia začala organizovaním ozbrojenej gardy hnušťaňských dobrovoľníkov a vyvrcholila jeho účasťou v oddiele Bedřicha Janečka, v ktorom sa zúčastnil viacerých bojových operácií. Interpretácia udalostí tohto obdobia má v porovnaní s ostatnými časťami textu personalizovanejší charakter, od objektívneho dokumentu sa približuje viac k vojenským memoárom. Tematickým jadrom textu je deskripcia jeho účinkovania v dobrovoľníckom vojsku zahŕňajúca detailný opis jednotlivých vojenských operácií, uskutočňovaných najprv pod Janečkovým, neskôr Lewartowského vedením. Život vo vojsku Francisci opisuje mimoriadne plasticky a dynamicky, využívajúc napríklad aj prvky gradácie. Prejavuje sa tu jeho zorientovanosť vo vojenskom prostredí, znalosť armádných pomerov a pozorovací talent, čo dodáva jeho spomienkam miestami až dobrodružný charakter. Plynulý spád deja v tomto prípade nenarúša zbytočnými digresiami, takže text má (v porovnaní s ostatnými časťami spomienok) vcelku koherentnú štruktúru. Dominantným tematickým motívom je opis presunov vojska po krajine na jednotlivé bojové stanovištia (Leopoldov, Komárno, Ács) a jeho následná činnosť, spočívajúca väčšinou v konsolidácii pomerov a zamedzovaní prístupu nepriateľským jednotkám.

Francisci neohraničuje aktivity dobrovoľníkov iba v priestore svojho priameho zásahu, opisuje aj boje, ktorých nebol priamym účastníkom, jeho svedectvo tak získava všeobecnejšiu podobu, „odboja proti nepriateľom“. Nacionálna príslušnosť bojujúcich strán je pre neho hlavným rozlišovacím faktorom, takže kým na jednej strane zápasu stoja „nepriatelia monarchie“, (Maďari, „Košútovci“, atď.) na druhej strane sú „spojenci cisára“, medzi ktorých okrem príslušníkov ruského vojska zaraďuje aj slovenské dobrovoľnícke jednotky. Je pritom zaujímavé sledovať, ako sa Francisciho postoj k viedenskému dvoru pod vplyvom nenaplnených porevolučných očakávaní mení, od počiatkovej oddanosti myšlienke obrany krajiny, až po roztrpčenosť nad nevšímavosťou viedenských kruhov k slovenským štátoprávnym požiadavkám.

Napriek tomu, že Francisciho reflexia dobrovoľníckeho obdobia spĺňa základné znaky historiografickej metódy vyobrazenia skutočnosti, ako sme ju charakterizovali vyš-

¹⁵ FRANCISCI, Ján: *Vlastný životopis. Črty z doby moysesovskej*. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1956, s. 144.

¹⁶ Tamže, s. 176.

šie, predsa v nej nachádzame výrazný prvok, ktorý ju odlišuje od predchádzajúcich častí *Životopisu*, a síce prvok historiografie kritickej. Pod vplyvom reálneho pôsobenia v dobrovoľníckom vojsku sa jeho idealizovaná predstava vzťahov v slovenskom národnom hnutí zrealizuje, nadobúda čoraz rozporupľejšie kontúry. Aj preto sa jadrom jeho kritickej reflexie stáva samotný inštitút slovenského dobrovoľníctva, ktorý (ako čoskoro zistujeme) nie je schopný splniť svoje poslanie v reálnych bojových podmienkach.

Slovenské dobrovoľníctvo pritom kriticky hodnotí už v prvotnej fáze príprav jednotlivých vojenských oddielov, ktorých koordinácia často stroskotala na malichernostiach, vzájomných animozitách veliteľov: „*Slovenskí vysťahovalci (...) naverbovali v Prahe a vo Viedni dobrovoľníkov, opatrili si a nakúpili zbroje a munície a dňa 17. a 18. septembra, počtom asi päťsto po železnici pohli sa na Slovensko a prekročili hranicu na západnej strane Nitrianskej stolice, pri Vrbovcich (...). Hodža už na Myjave odstúpil od národnej rady a so Štúrom a Hurbanom ďalej neúčinkoval (...). Len kdesi som čítal, že menovite Štúr bol natoľko pohnutý proti Hodžovi, že ho chcel dať postaviť pred súd a s ním ani hovoriť nechcel.*“¹⁷

Na amaterizmus, zlý organizačný a materiálny stav dobrovoľníckych vojsk Francisci upozorňuje opakovane, vracia sa k nemu vo viacerých pasážach *Životopisu*, možno dokonca povedať, že z neho vytvára cyklicky sa opakujúci motív, negatívnu konštantu, ktorá predurčuje pôsobnosť slovenských jednotiek v revolučnom procese. Paradoxne, práve kritická perspektíva rozporupľného hodnotenia revolučnej skutočnosti predstavuje (výnimočný) prejav emancipácie autorského subjektu v texte, teda situácie, v ktorých sa autor ako individualita názorovo vyčlení zo skupinového rámca (tým je v tomto prípade vojenský oddiel) a prehovorí sám za seba. Svoje individuálne postoje demonštruje najmä v pozorovaní komplikovaných medziľudských vzťahov, všimá si napríklad časté nezhody medzi Janečkom a Simuničom. Na margo účasti Slovákov v revolúcii viackrát sklamané poznamenáva, že bola zo strany veliacich cisárskych dôstojníkov zbytočne bagatelizovaná, viac trpená, než vítaná, čo sa napokon odzrkadlilo aj na jej kontroverznom porevolučnom hodnotení.

V úvode kapitoly o historiografickej stránke autobiografie sme spomínali, že je formovaná nielen okolnosťami Francisciho života, ale aj tým ako tieto okolnosti chápal a interpretoval, teda okrem iného aj jeho historickým vedomím. Na ozrejenie jeho interpretačných postupov sa však musíme pristiaviť aj pri kategórii rozprávača, vymedziť jeho funkciu v opise historickej skutočnosti.

V súvislosti s Franciscim je táto kategória dosť nejednoznačná, jeho rozprávačské prístupy sa totiž rôznia v závislosti od konkrétnej situácie. Základný naratívny postoj, s ktorým pracuje, je perspektíva spoľahlivého očitého svedka, ktorú možno chápať aj ako priznanie priamej účasti na opisovaných udalostiach. Autoritu a spoľahlivosť očitého svedectva využíva predovšetkým pri opisoch vojenských akcií dobrovoľníckeho zboru, ale aj pri reflexii bratislavského obdobia počas štúdia na lýceu.

Očité svedectvo, ktoré dáva jeho pozorovaniam status vierohodnosti a spoľahlivosti má však v jeho prípade takmer vždy skupinovú oporu, teda nevychádza pri ňom iba zo subjektívnych pozorovaní, ale je podporené „legitimitou kolektívneho zdieľania“. Takáto

¹⁷ Tamže, s. 162 – 163.

perspektíva však štatút očitého svedectva ako rozprávačskej kategórie do značnej miery modifikuje. Očitý svedok ako pozorovateľ i ako rozprávač je totiž pri spätnej reflexii zážitkov limitovaný samým sebou a tým, že veci vidí a hodnotí „len“ zo svojho pohľadu. Inými slovami „očitý svědek nemůže vidět všechno. A zná jedinou mysl – svou vlastní“.¹⁸ Očité svedectvo teda vedome predpokladá subjektivitu pozorovateľa. Subjektívny rozmer reflexie však Francisci zámerne obmedzuje práve preto, aby posilnil dokumentárny a faktografický charakter svojej výpovede. Individuálny postoj k udalostiam, zvlášť udalostiam s historickým základom vo *Vlastnom životopise* prakticky nenájdeme, práve v tom sa prejavuje už spomínaný osobný odstup od zobrazovaného. Francisciho rozprávačstvo sa svojim postavením ocitá na hranici formálne deklarovaného očitého svedectva (v ktorom však absentuje rozhodujúci subjektívny aspekt) a objektívneho zaznamenania udalostí. Šírka historického kontextu, vo *Vlastnom životopise* veľmi výrazná, taktiež problematizuje kategóriu rozprávača. Autor sa totiž v texte zmieňuje aj o množstve udalostí, ktoré sám nezažil a opisuje ich len sprostredkovane, čo možno pokladať za ďalší z faktorov, ktorým sa zobrazovanie skutočnosti objektivizuje. Objektivizáciou reflexie reality sa však Francisciho rozprávačská pozícia od očitého svedectva vzdľahuje a prechádza do naratívneho postoja, v ktorom autor vystupuje ako nestranný zhromažďovateľ informácií. Takáto osoba býva s ohľadom na svoju antickú tradíciu označovaná ako tzv. *histor*. Na rozdiel od očitého svedka, ktorý sa pri opise udalostí opiera o autenticitu zážitku, úlohou *histora* v pozícii rozprávača je vyvolať u čitateľa dojem objektivitu a vecnosti predkladaných faktov. Tento naratívny postoj Francisciho zámeru zodpovedá lepšie, ako sice spoľahlivé (ale príliš subjektívne) očné svedectvo. Avšak ani v tomto prípade nemôžeme hovoriť o tom, že sa autor s týmto rozprávačským typom úplne stotožňuje. Podľa zaužívaného chápania totiž *histor* skutočnosť ako takú nielen zaznamenáva, ale ju aj hodnotí a komentuje, zaujíma k nej istý postoj, aby tak demonštroval svoju rozprávačskú autoritu. Je to rozprávač, ktorý je „oprávnen nejen předkládat fakta v podobě, jak je uspořádal, ale také je komentovat, vytvářet analogie, moralizovat, zobecňovat, říkat čtenáři, co si má myslet, a dokonce mu i předepisovat, co by měl dělat“.¹⁹ Takýto rozprávačský prístup teda predpokladá nielen intenzívnu interakciu medzi čitateľom a rozprávačom (zo strany rozprávača má ísť aj o zámernú korekciu a usmerňovanie čitateľových postojov), ale predovšetkým výrazný hodnotiaci charakter reflexie samotnej. Tu sa však dostávame k ďalšiemu problémovému bodu Francisciho interpretačnej metódy. Reflexia skutočnosti vo *Vlastnom životopise* nemá výraznejší hodnotiaci rozmer, autor (väčšinou) nekomentuje ani nevysvetľuje jednotlivé udalosti počas ich priebehu, neanalyzuje ich príčiny, ani neskúma ich hlbšie aktuálne súvislosti.

Charakter jeho interpretácie je predovšetkým záznamový, ide mu o to, aby danú udalosť takpovediac postrehol, nie zaujal k nej hodnotiace stanovisko. Vidíme teda, že Francisci je ako rozprávač len ťažko zaraditeľný. Je primálo osobný na očitého svedka a primálo autoritatívny a angažovaný na to, aby sme ho mohli označiť za *histora* v pravom zmysle slova. Keďže sa svojím interpretačným prístupom ocitá niekde medzi týmito dvoma pólmi, najvhodnejšie asi bude, keď v súvislosti s jeho rozprávačským módom

¹⁸ SCHOLES, Robert – KELLOG, Robert: *Povaha vyprávění*. Brno : Host, 2002, s. 253.

¹⁹ Tamže, s. 260.

zostaneme pri označení „pozorovateľ“, resp. „sprostredkovateľ“ historických faktov. Toto pomenovanie vystihuje oba kľúčové aspekty jeho prístupu.

Už niekoľkokrát sme v súvislosti s Francisciho textom načrtli otázku premenlivej prítomnosti autorského subjektu, jeho zámernej neutralizácie až negácie vo výpovedi. Ide o problém z genologického hľadiska pomerne výrazný, keďže základným kritériom autobiografie ako literárneho žánru je koncept mimotextovej identity jednotlivca, ktorá sa textom a v texte naratívne rekonštruje. Ako poznamenáva Finck: „K realizácii tohto pojetí identity, nemá dochádzať až v texte, nýbrž již v živote autobiografa, tedy ještě dřív, než přistoupil k svému vzpomínkovému dílu.“²⁰ Textovo rekonštruovaná identita (aj individualita) sa samozrejme ocitá v kontexte spoločenských a sociálnych okolností, tie však v koncepcnej štruktúre autobiografického diela vystupujú ako druhoradé, v zásade majú doplňujúcu, ilustratívnu funkciu. Vo *Vlastnom životopise* je táto prirodzená kompozičná hierarchia porušená, a to dokonca niekoľkonásobne. Nielen že v nej individuálny autorský subjekt stráca svoje výsadné postavenie, ale mení sa aj jeho ontologický status. Francisciho „autobiografické ja“ v priebehu rozprávania prechádza viacerými premenami, len zriedkakedy však vystupuje ako autonómne, tobôž autentické. Fakt, že autobiografický subjekt nevystupuje v texte ako autonómny a podmieňuje svoju platnosť vonkajšími faktormi, spôsobuje prílišnú diskrepanciu medzi „autorom textu a autorom v texte“ a vyvoláva „zneistenie“ jeho autobiografického statusu. Keďže práve kategória subjektu je v žánrovom zaradení textu rozhodujúca, pokúsime sa vymedziť naznačený transformačný proces, ktorým v texte prechádza a identifikovať jeho základné varianty.

Doteraz sme sa pri interpretáciách sústredili na tzv. „naratívne jadro“ Francisciho textu (zahŕňajúce obdobie bratislavských štúdií, predrevolučných a revolučných udalostí), autor však vo *Vlastnom životopise* prirodzene zachováva chronologickú os výpovede, začínajúcu narodením, následne rozvíja líniu školskú, dobrovoľnícku a rozprávanie zakončuje porevolučným pôsobením v štátnych úradoch. S ohľadom na tieto chronologické parametre možno osobný aspekt výpovede (a s tým súvisiaci prienik individuálnej perspektívy do textu) diferencovať podľa konkrétnych období jeho života.

Už sme spomínali, že intenzita zainteresovanosti autorského subjektu v jeho texte úzko súvisí s participáciou historického a spoločenského kontextu, je tu však ešte jeden faktor, ktorý túto kategóriu podmieňuje, a síce prítomnosť osobnej skúsenosti alebo aspoň autentického kontaktu s reflektovanou skutočnosťou. Empirické vymedzenie kategórie subjektu je pochopiteľné a oprávnené, nakoľko autobiografia je v podstate jej tematizáciou, je (aj) „tvŕčí textovou rekonštrukciou jisté žité skúsenosti“.²¹ Čím je táto skúsenosť transparentnejšia a kontakt s ňou bezprostrednejší, tým je jej literárne stvárnenie uveriteľnejšie a živšie. Vo *Vlastnom životopise* má však práve tento skúsenostný rozmer úzko späť s vyjadrením autorského subjektu problematické parametre. V princípe by sme mohli jeho naratívny priestor rozčleniť na časti, v ktorých Francisci vystupuje ako individualita a prežívanie opisovanej skutočnosti je zrejme a autentické, a na tie, v ktorých in-

²⁰ FINCK, Almut: Pojem subjektu a autorství: K teorii a dějinám autobiografie. In: PECHLIVANOS, J. (ed.): *Úvod do literární vědy*. Praha: Herrmann & synové, 1999, s. 281.

²¹ BÍLEK, Peter Antonín: Možnosti „Já“: Autenticita, autobiografie, autorský obraz. In: *Tvar*, roč. 7, 1996, č. 14, s. 8.

tenzita naratívneho kontextu „pohlčuje“ osobnú skúsenosť a autorský subjekt podlieha už spomínaným transformáciám.

Význam osobných zážitkov v konštituovaní naratívnej identity možno dobre odporozovať na spôsobe, akým autor približuje obdobie svojho detstva a ranej mladosti.

Táto životná etapa pre neho predstavuje fázu formovania osobnosti, vnímania prvotných impulzov a podnetov, čas, keď je kontakt s okolitým prostredím charakterizovaný intuitívnosťou a hravosťou, ktorá vnímanie reality zintenzívňuje. Z pozície autorského subjektu je podstatné, že sa tak deje v bezprostrednom zážitkovom kontakte s okolitým prostredím, a práve moment zážitku, intenzívnej (a častokrát aj intuitívnej) percepcie skutočnosti konštituuje prvotnú skúsenosť, ktorá je predpokladom individuálneho rozvoja osobnosti.

Iste nie je náhoda, že Francisciho celoživotná záľuba vo folkloristike mala pôvod práve v detstve, v počúvaní ľudových rozprávok, piesní a povestí. „*Ako každé dieťa, zvlášte vnímavejšie, i ja bol som veľkým milovníkom, bedlivým a žiadostivým poslucháčom prostonárodných našich rozprávok. (...) Keď sa na dedine v jeseň priadky započali, vďačne chodievali susedy mladšie i staršie (...) ku starým rodičom na priadky. (...) Susedy rozprávali mi rozprávky, ktorá aké vedela – a vedeli ich veru veľmi mnoho.*“²² V subjektívite detských vnemov dochádza k zblíženiu textovej a mimotextovej identity autora a čitateľ má možnosť nazerať na Francisciho ako na individualitu ohraničenú aj psychologicky, čo je z hľadiska intencie textu pomerne netypická perspektíva. Práve detstvo reprezentuje tú časť *Vlastného životopisu*, v ktorej je retrospektíva ešte úplne autonómna, oslobodená od budúcej „okolnostnej determinácie“.

Posun autorskej stratégie je v tejto súvislosti badateľný aj v kompozičnej rovine. Odklon od dokumentárneho stvárnenia reality sa prejavuje aj zúžením priestoru reflexie, ohraničenou len prostredím, na ktoré mal autor priamy dosah. Aj preto nemajú vyobrazené epizódy dokumentárny, ale beletrizovaný charakter. Fakt, že Francisci obdobie svojho detstva naratívne vystaval na sentimentálnej „detskej skúsenosti“, neznamená, že by sa úplne vzdal zámeru spoločenskej reflexie, aj v tejto časti načrtol (i keď len okrajovo) spoločenský kontext. Motív vypuknutia epidémie cholery v tridsiatych rokoch však v tomto prípade len dokrešľuje osobnú rovinu rozprávania, čo je dôkazom toho, že Francisci skutočne považoval toto obdobie za najprivátnejšiu etapu svojho života.

Ak bolo pre obdobie Francisciho detstva charakteristické forsírovanie osobnej skúsenosti, potom pri pohľade na jeho reflexiu obdobia štyridsiatych rokov môžeme o takejto metóde hovoriť len s istou rezervou, začlenenie do širších spoločenských rámcov jeho vedomie identity značne problematizuje. Po príchode do Bratislavy sa stáva súčasťou študentského prostredia a tento proces je pre neho nielen integračný, ale aj (a vari predovšetkým) transformačný. Zmena vnímania samého seba je jeho súčasťou a ovplyvňuje parametre autobiografického subjektu zásadným spôsobom. Pri podrobnejšej analýze tejto etapy Francisciho života zisťujeme, že ju konštituuje jav, ktorý by sme mohli označiť aj ako tzv. „prítomnosť kolektívneho subjektu“.

²² FRANCISCI, Ján: *Vlastný životopis. Črty z doby moysesovskej*. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1956, s. 53.

Spôsob, akým autor rekonštruje etapu svojich lyceálnych štúdií (najmä v súvislosti s pôsobnosťou Ústavu slovanského) odkazuje na dôležitosť vzájomných väzieb a vzťahov medzi spolužiakmi a priateľmi, ktoré boli zrejme upevňované aj vedomím nacionálnej, generáčnej a myšlienkovvej súdržnosti.

Tento aspekt sa vo Francisciho vedomí prejavuje výrazným potlačením vlastnej individuality a jej nahradením kolektívnym rámcom. Ide teda o posun kategórie autobiografického subjektu, v ktorom sa stráca diferenciacia medzi skupinou a jednotlivcom, hranica medzi „ja“ a „my“ prakticky prestáva existovať, rozdiel medzi individuálnym a skupinovým prežívaním sa výrazne oslabuje a dochádza k už spomínanej modifikácii autorského subjektu, k nadobudnutiu kolektívnej identity. Kolektívne vedomie chápané ako fenomén integrácie jednotlivca do skupinového kontextu, predstavuje jeden zo základných konštituentov Francisciho prístupu k svojej životnej reflexii, od ktorého sa následne odvíja nielen sebareflexívny aspekt jeho výpovede, ale aj interpretácia spoločenských a historických súvislostí. Po štylistickej stránke sa tento naračný postup prejavuje niekoľkými spôsobmi, okrem iného napríklad aj oslabením *ich-formy* rozprávania, ktorá je pre autobiografické typy textov príznačná.

Koncept identity legitimizovanej príslušnosťou ku konkrétnej spoločenskej skupine Francisci uplatňuje aj v reflexii revolučných udalostí, i keď v mierne pozmenenej podobe. Skupinový subjekt výpovede tentoraz nemá filozofické ani generáčne vymedzenie, je motivovaný predovšetkým spoločensky – dobrovoľnícky vojenský oddiel, ktorého bol členom, vznikol živelne, v dôsledku aktuálnych dobových potrieb a predstavoval náhodne sformovanú skupinu ľudí, v ktorej síce bola nastolená základná hierarchia, no absentoval v nej jednotný hodnotový koncept, ktorý bol pre Francisciho rozhodujúci. Preto svoje účinkovanie v ňom vníma viac-menej neosobne, jeho vnútorná motivácia je pomerne neurčitá. Napriek tomu je východisko jeho reflexie skupinové a individualizuje sa iba prostredníctvom konfliktov. Ak uvažuje o slovenskom dobrovoľníctve a jeho osudoch, myslí tým zároveň aj samého seba, teda stavia sa do pozície člena vojenskej jednotky a svoj status aj priamo deklaruje túto (označením „*My dobrovoľníci*“). Je však potrebné dodať, že začlenenie autorského subjektu do skupinového kontextu je v tomto prípade akceptovateľné, keďže si možno len ťažko predstaviť, že by v prostredí striktnej vojenskej hierarchie vystupoval ako individualita.

Francisciho autobiografický subjekt sa ukazuje ako problematický nielen svojou nejednoznačnou identitou, ale aj marginalizáciou psychickej a emocionálnej roviny prežívania. Vnútorný (citový) rozmer subjektu je vo *Vlastnom životopise* vykreslený plocho a nevýrazne. V *Životopise* síce nájdeme viacero motívov, ktoré približujú Francisciho osobný život (účinkovanie v divadelných predstaveniach, záľuba v šerme a poľovačkách, ale aj spomínané veliteľstvo v dobrovoľníckom zbore), nemožno však povedať, že by ich reflexia bola personalizovaná. Formálne sa zainteresovanosť autorského subjektu na udalostiach opisovaných v texte prejavuje ako „priznanie prítomnosti“ („*Bol som tam.*“, „*Išiel som tam i ja.*“, „*Zápisnicu viedol som ja.*“), takýto fakt vecnej konštatácie však nemožno hodnotiť ako individuálny prejav.

Absencia introspekcie, ktorá by prehľbovala autocharakteristiku subjektu je teda ďalším z dôvodov, prečo sa v texte javí ako druhoradý a jeho vyobrazenie nemá príliš

veľkú výpovednú hodnotu. Ak sa aj vo *Vlastnom životopise* objaví náznak emocionality, väčšinou sa spája s hraničnými, život ohrozujúcimi okolnosťami, teda nevyplýva z prirodzenej situácie.

Analýzu textu Jána Francisciho uzavrieme otázkou jeho žánrového zaradenia. Napriek názvu sa svojou naratívnou štruktúrou oveľa viac približuje k pamätiam (spomienkam) než k autobiografii v pravom slova zmysle. V žánrovom rozpätí „literatúry životnej retrospektívy“ nachádzame viacero podtypov (denníky, pamäte, zápisky), kritériá pre ich odlišenie sú rôznorodé, jedným z nich je napríklad aj časový odstup od opisovaných udalostí.

V súvislosti s *Vlastným životopisom* sú rozhodujúce dva faktory: sústredenie sa na spoločensko-historický kontext a s tým súvisiaca marginalizácia autorského subjektu. Autobiografia v užšom zmysle predpokladá výrazne subjektívnejší charakter výpovede, v ktorej centre stojí autor a jeho vnútorný svet. Zo strany autora ide o pomyselný akt „spovedania sa zo života“, pričom pomyselným „spovedníkom“ je v tomto prípade čitateľ. Takýto typ literárnej komunikácie predpokladá stotožnenie sa autora so svojím vnútrom, keďže „určujúcim rysem autobiografie je její **níternosť**, popř. intimita detailů a **vznávačství** (konfesijnost), jimž autor zdůvěřňuje často až mytizovanou představu uznávaného umělce, myslitele, vědce, politika a pod“.²³

Skutočnosť, že sa Francisci v reflexii nezameriava predovšetkým na seba, ale zachytáva predovšetkým okolnosti, ktoré ho obklopujú, posúva jeho výpoveď k literatúre memoárovej, nie životopisnej. Vychádzajúc opäť z definície, majú memoáre sústredenie na vonkajšiu skutočnosť oveľa dynamickejší charakter ako autobiografia, keďže ide o „vyprávění zaměřené především na prostředí a osobnosti, které autor poznal a na udalosti, jichž byl svědkem“.

Odhládnuv od akademických žánrových charakteristík je tu ešte jedno kritérium, a tým je pomerne výrazná kompozičná nevyváženosť *Životopisu*. Francisciho text je memoárový predovšetkým preto, lebo sa výberovo zameriava na historické udalosti, kým ostatné jeho súčasti možno vnímať ako doplňujúce.

LITERATÚRA

- FRANCISCI, Ján: *Vlastný životopis. Črty z doby moysesovskej*. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1956.
- BAGIN, Albín: Memoárová próza Jána Francisciho. In: AMBRUŠ, J.(ed.): *Literárne postavy Gemera 3. Janko Francisci-Rimavský*. Martin : Osveta, 1980, s. 136 – 143.
- BÍLEK, Peter Antonín: Možnosti „Já“: Autenticita, autobiografie, autorský obraz . In: *Tvar*, roč. 7, 1996, č. 14, s. 8 – 9.
- FINCK, Almut: Pojem subjektu a autorství: K teorii a dějinám autobiografie. In: PECHLIVANOS, J. (ed.): *Úvod do literární vědy*. Praha : Herrmann & synové, 1999, s. 281 – 291.
- MOCNÁ, Dagmar – PETERKA, Josef: *Encyklopedie literárních žánrů*. Praha – Lytomyšl : PASEKA, 2004.
- PICHLER, Tibor: *Národovci a občania*. O slovenskom politickom myslení v 19. storočí. Bratislava : VEDA, 1998.

²³ MOCNÁ, Dagmar – PETERKA, Josef: *Encyklopedie literárních žánrů*. Praha – Lytomyšl : PASEKA, 2004, s. 28.

SCHOLES, Robert – KELLOG, Robert: *Povaha vyprávění*. Brno : Host, 2002.
VEYNE, Paul: *Ako písať o dejinách*. Bratislava : Chronos, 1998.

Mgr. Lenka Szentesiová
Katedra slovenskej literatúry
a literárnej vedy FiF UK
Gondova 2
814 99 Bratislava
SR
e-mail:framinka@gmail.com